

Natuur in de benen en tussen de oren

Over de effecten van sociale stimulansen op de uitvoering en de kwaliteit van agrarisch natuurbeheer

Hans Leneman (LEI)
Jos Groten (PPO)
Erik de Bakker (LEI)
Michelle van der Elst (LEI)

Projectcode 20428

Mei 2006

Rapport 7.06.09

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Natuur in de benen en tussen de oren; Over de effecten van sociale stimulan-
sen op de uitvoering en kwaliteit van agrarisch natuurbeheer

Leneman, H., J. Groten, E. de Bakker en M. van der Elst

Rapport 7.06.09; ISBN-10: 90-8615-074-8; ISBN-13: 978-90-8615-074-8

Prijs €12,50 (inclusief 6% BTW)

54 p., fig., bijl.

Dit rapport legt de relatie tussen sociale stimulansen en het agrarisch natuur-
beheer in ons land. Naast een beschrijving van de gevonden verschillende so-
ciale stimulansen geeft het onderzoek zicht op de invloed van deze sociale
stimulansen op kwaliteit en uitvoering van het agrarisch natuurbeheer. Naar
aanleiding hiervan worden aanbevelingen gedaan voor acties van het Rijk.

This research project links social incentives and nature and landscape conser-
vation activities by farmers. Social incentives are described, as well as their
effect on the implementation and the quality of activities to conserve nature
and landscape. This information leads to the identification of options for the
National government to support these social incentives.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2006

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voor-
waarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-
NL) van toepassing. Deze zijn gedeponereerd bij de Kamer
van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
Summary	11
1. Inleiding	13
1.1 Aanleiding en probleemstelling	13
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	14
1.3 Aanpak, afbakening en leeswijzer	15
2. Sociale stimulansen	16
2.1 Inleiding	16
2.2 Sociale stimulansen en sociaal instrumentarium	16
2.3 Typen van motivaties	18
2.4 Sociale stimulansen, omgevingsfactoren en motivaties	20
2.5 Uitgangspunten en overzicht van de opzet van de enquête	23
3. Methode en gegevensverzameling	25
3.1 Methode	25
3.2 Selecteren van respondenten	26
4. Resultaten	28
4.1 Inleiding	28
4.2 Algemene beeld	28
4.3 Agrarische Natuurverenigingen	29
4.4 Agrariërs	37
4.5 Relevante omgevingsfactoren	39

	Blz.
5. Conclusies en aanbevelingen	41
5.1 Conclusies	41
5.2 Aanbevelingen	43
Literatuur	45
Bijlagen	
1. Vragenlijst sociale stimulansen	48
2. Overzicht respondenten	54

Woord vooraf

Natuur op landbouwbedrijven, agrarisch natuurbeheer, kan zich in een toenemende belangstelling in agrarisch Nederland verheugen. Agrariërs ontwikkelen en beheren natuur op hun eigen bedrijf, maar hebben de afgelopen jaren ook samenwerkingsverbanden gevormd met collega's en met anderen die de natuur een warm hart toedragen.

De rijksoverheid bevordert agrarisch natuurbeheer op dit moment hoofdzakelijk via het verstrekken van een subsidie. Tegelijkertijd is ze geïnteresseerd in de vraag of natuur ook een plaats 'tussen de oren' van de agrariërs heeft gekregen. Een antwoord op deze vraag kan inzicht geven in de mogelijkheden om naast subsidies ook andere vormen van stimulering in te zetten in het beleid voor agrarisch natuurbeheer. Daarom heeft de Directie Natuur van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aan LEI en PPO gevraagd een onderzoek te verrichten naar vormen van stimulering van agrarisch natuurbeheer anders dan alleen economische.

Dit onderzoek had niet uitgevoerd kunnen worden zonder de medewerking van de respondenten, die vermeld zijn in bijlage 2. Ze leverden allen een enthousiaste en cruciale bijdrage aan het onderzoek en we danken hen daarvoor hartelijk. Verder waarderen we de betrokkenheid van Lysbeth van Brederode (Directie Natuur, ministerie van LNV) in de opzet en de begeleiding van het onderzoek zeer. We hopen dat de informatie uit dit onderzoek bij zal dragen aan de verdere ontwikkeling van de instrumenten om agrarisch natuurbeheer te stimuleren.

Dr. J.C. Blom
Algemeen Directeur LEI B.V.

Samenvatting

Naast financiële stimulansen zijn ook sociale stimulansen belangrijk bij het realiseren van natuur op landbouwbedrijven. Sociale stimulansen zijn gericht op het bewerkstelligen van een intrinsiek gemotiveerde gedragsverandering, niet afgedwongen door financiële of juridische maatregelen. Naast gedragsverandering kunnen deze stimulansen ook bedoeld zijn om houding of draagvlak te beïnvloeden. Het beoogde effect van deze stimulansen is dat natuur 'een plaats tussen de oren krijgt' en het handelen van de agrariërs gaat beïnvloeden. Dit onderzoek verschaft inzicht in de invloed van sociale stimulansen op kwaliteit en uitvoering van agrarisch natuurbeheer en identificeert mogelijkheden voor de overheid om voor natuurbeheer gunstige sociale stimulansen te bevorderen. Dit inzicht ontstaat via een analyse van stimulansen die Agrarische Natuurverenigingen (ANV's), hun leden en andere agrariërs die aan natuurbeheer via de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN) deelnemen, geven en ontvangen. Zo mogelijk wordt het verband tussen de stimulansen en de kwaliteit en uitvoering van het natuurbeheer gelegd.

Eerst is via een korte literatuurstudie het begrip sociale stimulansen verder ingevuld. Vervolgens zijn 17 interviews gehouden met vertegenwoordigers van Agrarische Natuurverenigingen en agrariërs die aan natuurbeheer via de SAN deelnemen. De groep agrariërs bestond uit leden van de betreffende verenigingen en uit niet-leden, die wel werkzaam zijn in het gebied. Op basis van vragen over motivaties, doelen en activiteiten van ANV's en agrariërs zijn sociale stimulansen afgeleid die van deze activiteiten uitgaan.

De resultaten geven aan dat ANV's ervoor zorgen dat ook andere dan economische motieven alleen leiden tot natuurbeheeractiviteiten door agrariërs. Ze helpen agrariërs met de procedures rond de aanvraag van de subsidies. Daarmee is hun aanwezigheid alleen al een belangrijke stimulans, die zorgt voor meer deelname van agrariërs en het 'in de benen' helpen van het natuurbeheer in de landbouw. Verder laat het onderzoek verschillende motieven van verenigingen zien: ideële, traditionele en economische. Ideële motieven komen voort uit zorg over de relatie tussen agrariërs en burgers en vanuit zorg voor natuur en milieu. Traditioneel gemotiveerde verenigingen kennen 'het gebied' als invalshoek, en economisch gemotiveerde verenigingen hebben agrarisch natuurbeheer als mogelijke economische drager voor ogen. De mo-

tivatie van de leden van een ANV kan overigens afwijken van de motivatie van de ANV zelf.

Alle verenigingen zorgen voor een betere informatievoorziening over agrarisch natuurbeheer. Vooral ideële en in mindere mate traditionele verenigingen zorgen ervoor dat natuur ook 'tussen de oren' van de agrariërs post gaat vatten. Het effect op het natuurbeheer van burgerparticipatie is lastig aan te geven. Met name ideëel en traditioneel gemotiveerde verenigingen worden in hun werkgebied betrokken bij projecten en planvorming. Dit vormt de belangrijkste sociale stimulans voor ANV's, en wordt ook door individuele agrariërs als een belangrijk positief signaal beschouwd. Een punt van zorg is de geconstateerde persoonsafhankelijkheid bij deze samenwerkingsverbanden, die kan leiden tot een gebrek aan continuïteit in de activiteiten.

Respondenten willen op de huidige opzet van de SAN meer invloed kunnen uitoefenen. Daarnaast vallen in sommige gebieden de verschillen tussen agrariërs op in hun houding ten opzichte van natuur. Hier speelt angst voor natuur in mee.

De rijksoverheid kan condities scheppen waardoor sociale stimulansen een gunstig effect hebben op de kwaliteit en de uitvoering van agrarisch natuurbeheer. Ten eerste kan ze dat doen door uit te stralen dat ze ANV's belangrijk vindt voor een Vitaal Platteland. Daarnaast kan ze in het natuurbeleid voor de agrarische sector meer gebruik maken van inbreng en eigen verantwoordelijkheid van agrariërs en hun natuurverenigingen. Dit zal de sociale binding met het beleid vergroten. Ze zou verder, samen met de landbouwsector, onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling tussen natuurverenigingen met verschillende motivaties kunnen stimuleren en wat meer nadruk kunnen leggen op de continuïteit in de organisatie van de samenwerkingsverbanden. In sommige gebieden kan ze daarnaast extra aandacht geven aan het wegnemen van angst voor natuur, bijvoorbeeld via aansluiting bij projecten op het gebied van (functionele) agrobiodiversiteit.

Summary

Nature gets up and takes root; The effect of social incentives on the quality and performance of nature conservation by farmers

Apart from financial incentives, social incentives are important in realising nature and landscape conservation programmes on farms in the Netherlands. Social incentives aim to realise a change in behaviour or attitude, not forced to by financial or legal means. These incentives are aimed at the incorporation of nature and landscape in the mentality and the management of the farmer. This research project provides information on the effect of these social incentives on the implementation and the quality of activities to conserve nature and landscape by farmers. This information leads to the identification of options for the National government to support these social incentives. Therefore, we analysed incentives related to environmental cooperatives, their members and other farmers who take part in the main nature and landscape programme in the Netherlands.

Through literature study we further elaborated social incentives in the Dutch context. This resulted in a questionnaire, which we used in 17 interviews with representatives of environmental cooperatives and farmers who are active in nature and landscape conservation. The farmers were either a member of a cooperative or not. Themes in the questionnaire were motives, goals and activities of both farmers and cooperatives. The results were used to identify relevant social incentives.

The presence of environmental cooperatives alone is a major social incentive. It encourages participation of farmers, by helping them with the procedures to enrol. They refer to other than economic motives alone. These cooperatives themselves also show different motives: ideal, traditional and economic motives. Ideal motives originate from concerns about the relation between agriculture and the civilian population, as well as from environmental concerns. Traditionally motivated cooperatives focus mainly on regional (agricultural) problems, whereas economically motivated cooperatives regard nature and landscape activities as a possible economic pillar, next to other farm activities. Members of cooperatives do not necessarily have the same motivation as their cooperatives have.

All cooperatives enhance the information environment of the nature and landscape conservation programme. Ideally motivated cooperatives, and to a lesser extent also traditionally motivated cooperatives, seem to succeed in incorporating nature and landscape in the mentality and the management of their members. Civilians do participate in the activities of the cooperatives, but the effect on nature and landscape conservation is still unclear. In their region, ideally and traditionally motivated cooperatives are frequently asked by other stakeholders to participate in projects and regional planning activities. This is the major social incentive received by these cooperatives; members and other farmers both regard this as very important. Sometimes, cooperatives seem to be dependent on one or two key persons, and this could mean that their continuity is threatened.

Cooperatives and farmers express their wish to have more influence on the implementation of the nature and landscape conservation programme. In some regions, attitudes towards nature differ significantly amongst farmers; some are afraid of the consequences of nature and landscape activities on their farms.

The government has options to support social incentives, which lead to a positive effect on the implementation and the quality of activities to conserve nature and landscape on farms. A first option is to express the importance of environmental cooperatives for the whole of the countryside in the Netherlands. Secondly, nature policy could stimulate the contribution of farmers and environmental cooperatives, and act upon their responsibility. This would certainly improve the social bond between agriculture and nature policy. Together with the agricultural sector, government could stimulate cooperation and knowledge transfer between cooperatives with different motives. Another option is to put more emphasis on continuity in the organisation of the cooperatives. In some regions, more attention could be given to projects on (functional) agro-biodiversity, to cope with fear for nature.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en probleemstelling

Het natuurbeleid in Nederland, zoals verwoord in *Natuur voor Mensen* (LNV, 2000) kent als uitgangspunt een breed opgepakte verantwoordelijkheid voor natuur in de samenleving. Niet alleen de Rijksoverheid, maar ook andere overheden, het bedrijfsleven en burgers kunnen een bijdrage leveren aan het Natuurbeleid. Dit beleid wordt verder via juridische, financiële, fiscale en sociale instrumenten gestimuleerd.

De Subsidieregeling voor Agrarisch Natuurbeheer (SAN) hanteert met name de financiële stimulans. Agrariërs krijgen een vergoeding voor het nemen van maatregelen (in de vorm van beheerskosten en kosten voor productieverlies) en daarnaast een stimulans van maximaal 20%. Agrariërs worden geacht dus vooral voor de financiële prikkel gevoelig te zijn. Uit onderzoek blijkt dat deze prikkel inderdaad belangrijk is, maar dat ook andere prikkels in het spel zijn. Agrariërs vinden natuur op hun bedrijf van belang (onder andere Leneman en Graveland, 2004). Er is sprake van een mix van motieven om aan natuurbeheer te doen.

Naast de financiële stimulans via de SAN zijn ook andere stimulansen belangrijk bij het realiseren van natuur op landbouwbedrijven: sociale stimulansen. Met sociale stimulansen bedoelen we stimulansen gericht op het werkstelligen van een intrinsiek gemotiveerde gedragsverandering, niet afgedwongen door financiële of juridische maatregelen (zie Derkzen et al., 2002). Naast gedragsverandering kunnen deze stimulansen ook bedoeld zijn om houding of draagvlak te beïnvloeden. We hebben onderzocht welke sociale stimulansen boeren ontvangen en of sociale stimulansen het handelen van de agrariërs beïnvloeden. Dit kan zich uiten in een aanpassing van het management op de bedrijven ten gunste van natuur.

De veronderstelling achter dit onderzoek is dat indien agrariërs zich niet alleen strikt aan de wettelijke regelingen houden, maar veel meer gaan handelen vanuit de geest van de regeling, dit een minder dicht getimmerde regelgeving mogelijk maakt. Dit betekent lagere controlelasten voor de overheid en lagere administratieve lasten voor de agrariër. Een vergelijkbare situatie vinden we terug in de bosbouw, waarvoor een gedragscode voor zorgvuldig bos-

beheer is ontwikkeld (Vogelbescherming Nederland en Bosschap, 2004). Aan een vergelijkbaar initiatief in de agrarische sector wordt gewerkt. Bovenstaande veronderstelling is verder in overeenstemming met het principe 'van zorgen voor naar zorgen dat', waarbij verantwoordelijkheden van de overheid naar de aanvrager verschuiven.

Interessant en bijzonder voor de situatie in Nederland is de aanwezigheid van Agrarische Natuurverenigingen (Toogood et al., 2004). Er zijn de nodige verschillen tussen de Agrarische Natuurverenigingen onderling als het gaat om aspecten als historie, deelname van burgers en van agrariërs (Oerlemans et al., 2004). Natuurbeheeractiviteiten op zichzelf zijn slechts een deel van de activiteiten van deze natuurverenigingen. Meedenken in regionale ontwikkeling, educatie van burgers en cursussen voor leden kunnen in dit verband worden genoemd (Oerlemans et al., 2004). Burgers zijn in toenemende mate actief en leveren ook de nodige kennis (Van Beek et al., 2004).

Versterking van deze samenwerking tussen agrariërs onderling (en ook met burgers) heeft een plaats in het instrumentarium gericht op natuurbeheer door agrariërs. Als subsidie is verleend op grond van de SAN, kunnen agrariërs in aanmerking komen voor subsidie in het kader van de Subsidieregeling Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden. Deze is sinds 2004 in de plaats gekomen van de 'oude' Regeling organisatiekosten samenwerkingsverbanden (ROS). De eenmalige subsidie voor zes jaar kan worden besteed aan bijvoorbeeld kennisbevordering, werving van leden of samenwerking met andere actoren in het gebied. Dit onderzoek kan een bijdrage leveren aan het inzicht bij het ministerie van LNV wat het effect van deze gelden op de kwaliteit van het beheer kan zijn.

Samenvattend, sociale stimulansen zullen nooit als enige de beslissing van agrariërs bepalen mee te gaan doen aan natuurbeheer. Er is altijd sprake van een mix van motieven. In dit onderzoek richten we ons op de effecten van sociale stimulansen binnen die mix die bij kunnen dragen aan het beoogde effect dat natuur 'een prominentere plaats tussen de oren van de agrariërs krijgt' en hierdoor de kwaliteit van het beheer verbetert.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het onderzoek verschaft inzicht in de invloed van sociale stimulansen op kwaliteit en uitvoering van agrarisch natuurbeheer en geeft mogelijkheden voor de overheid aan zodat voor natuurbeheer gunstige sociale stimulansen worden bevorderd.

Dit inzicht ontstaat door te analyseren welke stimulansen agrarische natuurverenigingen, hun leden en andere agrariërs die aan natuurbeheer via de SAN deelnamen, geven en ontvangen. Daarnaast kijken we naar de wijze waarop deze stimulansen gegeven worden en leggen waar mogelijk het verband tussen de stimulansen en de kwaliteit en uitvoering van het natuurbeheer.

1.3 Aanpak, afbakening en leeswijzer

Via een korte literatuurstudie vullen we het begrip sociale stimulansen verder in en leggen de basis voor de vragenlijst. Met deze vragenlijst zijn interviews afgenomen met vertegenwoordigers van verschillende agrarische natuurverenigingen en agrariërs die aan natuurbeheer via de SAN deelnemen. De geïnterviewde groep agrariërs bestaat uit leden van de betreffende Agrarische Natuurverenigingen en ook uit niet-leden, die wel werkzaam zijn in het gebied.

We beperken ons tot Agrarische Natuurverenigingen¹ en agrariërs die aan agrarisch natuurbeheer via de SAN deelnemen. Deelname aan bijvoorbeeld provinciale regelingen is niet meegenomen.

Hoofdstuk 2 gaat dieper in op sociale stimulansen als begrip en geeft zo houvast voor de verdere analyse in dit rapport. Hoofdstuk 3 bevat beschrijving van de aanpak bij de interviews en de keuze van de respondenten. Hoofdstuk 4 bevat de resultaten van de interviews en hoofdstuk 5 geeft enige conclusies en aanbevelingen voor acties van de Rijksoverheid.

---

¹ Waar in dit rapport over Agrarische Natuurverenigingen wordt gesproken, worden ook Milieucoöperaties bedoeld.

2. Sociale stimulansen

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zullen we het begrip sociale stimulansen verder invullen en operationaliseren. Eerst richten we ons op de verwantschap tussen sociale stimulansen en sociale beleidsinstrumenten. Vervolgens gaan we dieper in op verschillende motivaties die een rol kunnen spelen bij agrarisch natuurbeheer. Daarna behandelen we enkele omgevingsfactoren die van invloed zijn op deze motivaties, bezien vanuit de hoek van 'deelnamebereidheid' en schetsen we kort de relatie tussen sociale stimulansen en natuurbeheer. We sluiten af met uitgangspunten en opzet van de enquête.

2.2 Sociale stimulansen en sociaal instrumentarium

Een overheid kan verschillende sturingsmiddelen inzetten voor haar beleid: (i) juridische (wettelijke gedragsregulering en sanctionering), (ii) financiële (subsidiaire en fiscale regelingen), (iii) instrumenten op het terrein van ruimtelijke ordening (wettelijke planning en organisatie van bodemgebruik en leefmilieu) en (iv) sociale instrumentaria. Met de term sociale beleidsinstrumenten wordt vaak een mix van instrumenten aangeduid die een 'intrinsiek gemotiveerde gedragsverandering' wil bewerkstelligen 'die niet is afgedwongen door financiële en juridische maatregelen' (Derkzen et al., 2002). Het gaat om 'sociale gereedschappen' zoals overtuiging, overreding en verleiding, informatievoorziening en persoonlijke voorlichting of om het scheppen van organisatorische en fysieke voorwaarden die sociale controlemechanismen in het leven roepen. Daarbij kan men opmerken dat het wat misleidend is om sociale instrumentaria naast juridische, financiële en ruimtelijke sturingsmiddelen te plaatsen. Fiscale regelingen of ruimtelijke maatregelen zijn altijd verweven met 'sociale gereedschappen' in de hoop dat dit zal leiden tot aanvaarding en een goed gebruik van regelingen of maatregelen. Men kan zelfs stellen dat de vorm van wetten en regelingen communicatie bevat met betrekking tot de ruimte voor zelfregulering en een eigen invulling. Afhankelijk van de vorm kan een regeling een neiging tot bevoogding 'communiceren' of juist vertrouwen in profes-

sionaliteit. Bij een subsidieregeling voor natuurbeheer kan gedetailleerd worden voorgeschreven hoe een afgesproken doel gerealiseerd dient te worden, maar er kan ook voor worden gekozen om het grotendeels aan de professionaliteit van betrokkenen zelf over te laten hoe ze dit doel verwezenlijken.

In het natuurbeleid zijn sociale stimulansen en een sociaal beleidsinstrumentarium nauw aan elkaar verwant. Sociale beleidsinstrumenten dienen om motieven te stimuleren die de sociale binding aan beleid kunnen verstevigen en die daarmee ook de kwaliteit en continuïteit van beoogde beleidsdoelen bevorderen. Sociale beleidsinstrumenten van de overheid zijn bedoeld om sociale stimulansen te geven die een 'intrinsiek gemotiveerde gedragsverandering' kunnen bewerkstelligen. De Regeling Organisatie Samenwerkingsverbanden (ROS) kan worden gezien als een sociale stimulans met een indirecte of trapsgewijze werking. De overheid stimuleert samenwerkingsverbanden op het gebied van natuurbeheer financieel met circa 2 miljoen euro per jaar. Dit geld maakt samenwerkingsverbanden mogelijk de kwaliteit van agrarisch natuurbeheer te waarborgen en te verbeteren. Het gaat hier, in de woorden van Derkzen et al. (2002), om organisatorische en fysieke voorwaarden die sociale controlemechanismen in het leven roepen.

Sociale stimulansen kunnen echter ook van andere partijen dan de overheid of door haar gestimuleerde samenwerkingsverbanden komen. In het geval van agrarische natuurverenigingen (ANV's) is het bijvoorbeeld voorstelbaar dat een groep actieve leden de bestuurders van de vereniging prikkelen om zich in te zetten voor zwaardere pakketten op het gebied van natuurbeheer of voor andersoortige vormen van natuurbeheer en plattelandontwikkeling. Daarbij zou het bij deze leden kunnen gaan om agrariërs die als voortrekkers zijn te beschouwen maar ook om groepen burgers die lokaal betrokken zijn en zich hiervoor (vrijwillig) inzetten.

In dit onderzoek ligt de nadruk niet op de directe sociale stimulansen van de overheid, maar op stimulansen die door ANV's worden gegeven op het gebied van agrarisch natuurbeheer en/of op stimulansen die deze agrarische natuurverenigingen krijgen van hun achterban of directe sociale omgeving. Het laatste betekent dat sociale stimulansen ook 'bottom up' tot stand komen en dat we dus ook aandacht zullen besteden aan prikkels van agrariërs of leden naar hun ANV's.

2.3 Typen van motivaties

In hun onderzoek naar draagvlak en particuliere medeverantwoordelijkheid onderscheiden De Bakker en Overbeek (2005) vier basale motieven die de grondslag vormen voor betrokkenheid bij natuur(beleid). De motivatie van mensen is doorgaans een mix van deze vier grondmotieven of drijfveren:

- ideëel: handelen op basis van kennis en ideële overtuigingen;
- traditioneel: niet-bewuste of halfbewuste handelingsgewoonten;
- economisch: handelen gebaseerd op financieel-economische berekening;
- emotioneel: handelen dat is verbonden met emotionele behoeften.

In werkelijkheid komen deze drijfveren zelden in pure vorm voor - het gaat bijna altijd om combinaties waarbij het gewicht van de verschillende motieven varieert. Handelingsmotieven zijn bovendien contextgebonden. Afhankelijk van de sociaal-culturele context kan dezelfde primaire drijfveer heel verschillende vormen aannemen. Een hoger opgeleide import-stedeling zal zijn ideële motivatie voor natuur wellicht vertalen in financiële donaties aan een natuurorganisatie waarbij zijn keuze voor die organisatie kan berusten op uitgekristalliseerde denkbeelden en politieke overtuigingen, terwijl de autochtone dorpsbewoner zijn ideële motivatie voor natuur misschien vertaalt in vrijwillige activiteiten voor de lokale natuurvereniging op basis van vage wensbeelden die sterk verbonden zijn met emotionele betrokkenheid bij zijn directe leefomgeving. Deze voorbeelden maken duidelijk dat handelingsmotieven hun kleur en diepte krijgen door de leefstijl waarin de praktijk van particuliere medeverantwoordelijkheid is ingebed.

- Heeft natuur een centrale plek in de leefstijl of staat deze meer aan de rand?
- Is de betekenis hiervan verbonden met een lokale of (inter)nationale waardeoriëntatie?

In figuur 2.1 zijn de uitgangspunten van hun benadering nog eens samengevat.

Draagvlak en particuliere medeverantwoordelijkheid	Sociale Context			
	(inter)nationale waardeoriëntatie		lokale waardeoriëntatie	
Motivatie	hoofdzaak	bijzaak	hoofdzaak	bijzaak
ideeel				
traditioneel				
economisch				
emotioneel				

Figuur 2.1 Draagvlak in relatie tot motivatie en sociale context

Bron: De Bakker en Overbeek (2005).

Voor een voorbeeld van ideële motivatie met een internationale waardeoriëntatie kunnen we denken aan vrijwilligers die in het kader van agrarisch natuurbeheer nestbeschermers plaatsen vanuit de (idealistische) overtuiging dat iedere burger een actieve bijdrage moet leveren aan het (internationale) behoud van flora en fauna. Een voorbeeld van een motivatie die traditioneel is en gestoeld op lokale waardeoriëntaties zijn bijvoorbeeld vrijwilligers, voor wie nestbescherming in het weidevogelbeheer samengaat met de traditie van het rapen van kievitseieren. Een voorbeeld van economische motivatie zijn agrariërs die puur en alleen vanwege de vergoeding aan agrarisch natuurbeheer doen en verder niet of nauwelijks geïnteresseerd zijn in de doelen van het natuurbeleid. Voorbeeld van een hoofdzakelijk emotionele motivatie zijn vrijwilligers die hun intrinsieke bevrediging halen uit het snoeien van bomen of uit de sociale contacten met anderen. De activiteit zelf vormt hier de belangrijkste emotionele drijfveer.

De Bakker en Overbeek (2005) benadrukken dat motivaties en sociale contexten aan sociale dynamiek onderhevig zijn. Een bepaalde gedragspraktijk kan na verloop van tijd, in een gewijzigde sociale context, op een andere combinatie van motieven gaan berusten. Minstens zo interessant als de inventarisatie van allerlei (combinaties van) drijfveren en sociale contexten, zijn de sociale mechanismen en leerprocessen die verschuivingen in het schema kunnen verklaren.

Het schema van De Bakker en Overbeek (2005) gaat uit van (groepen) burgers maar men zou dit ook kunnen toepassen op organisaties zoals ANV's. Door vergelijking van ANV's zouden de motivaties van deze samenwerkingsverbanden hier onderscheiden kunnen worden in de nadruk die bepaalde

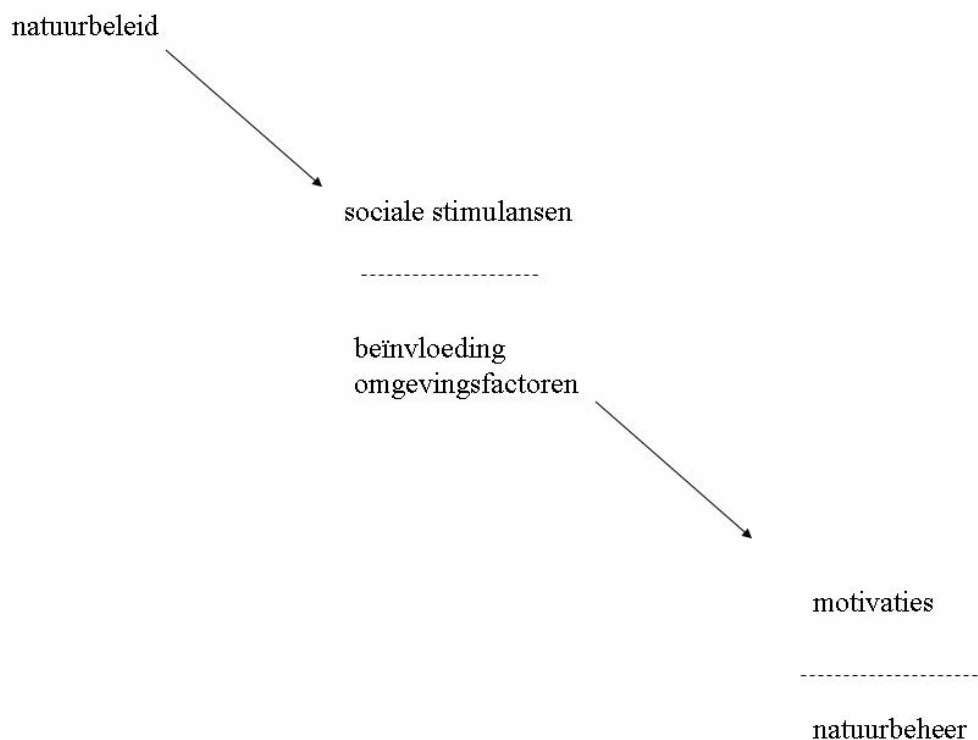
drijfveren krijgen ten opzichte van andere drijfveren. Het zal altijd gaan om een mix van motieven maar interessant is de vraag of hier bepaalde profielen van ANV's zijn te construeren. Om misverstanden te voorkomen, ook bij traditionele of ideële motieven spelen economische motieven een rol, maar het gaat om het kenmerkende gewicht van de verschillende motieven bij onderlinge vergelijking van organisaties. Het is mogelijk dat wat oudere ANV's nog steeds een sterke ideële grondslag hebben, die ook tot uiting komt in de activiteiten die ze op poten zetten, terwijl wat jongere ANV's wellicht meer een zakelijke en economische grondslag hebben omdat ze in eerste instantie zijn opgericht om contracten op het gebied van agrarisch natuurbeheer te regelen en te coördineren. Ook is het voorstelbaar dat traditionele verbondenheid met de streek een sterke stempel drukt op drijfveren en activiteiten van een ANV.

Emotionele drijfveren spelen ook altijd een rol bij het sociaal handelen van organisaties, maar zullen nooit de basale grondslag zijn van een organisatie. Aan iedere organisatie ligt namelijk een proces van reflectie en doelbewust handelen ten grondslag: men is de emotie 'voorbij'. Het profiel van een (vooral) emotioneel gemotiveerde organisatie lijkt daarom onwaarschijnlijk.

2.4 Sociale stimulansen, omgevingsfactoren en motivaties

Vertalen we de verschillende typen van motivaties naar dit onderzoek over sociale stimulansen binnen het agrarisch natuurbeheer, dan zijn sociale stimulansen prikkels die een positieve invloed hebben op ideële, traditionele of emotionele motieven, waardoor de sociale binding aan beleid naast economisch ook intrinsiek ('tussen de oren', gevoel/beleving) is verankerd. Deze meer intrinsieke verankering zou de kwaliteit en continuïteit van beoogde natuurdoelen en activiteiten bevorderen.

In het onderzoek staat het effect van de stimulansen op kwaliteit en uitvoering van het agrarisch natuurbeheer centraal. Beleidsmakers willen weten welke condities ze moeten scheppen, zodat sociale stimulansen het bereiken van de natuurbeleidsdoelen gunstig beïnvloeden. Welke stimulansen leiden tot een betere kwaliteit van het agrarisch natuurbeheer?

Figuur 2.2 Trapsgewijze werking van sociale stimulansen

Zoals gezegd zijn motivaties altijd contextueel bepaald. Een stimulans kan alleen effectief zijn wanneer deze aansluit op factoren die een positieve of negatieve impact hebben op motivatie. Sociale stimulansen (vanuit beleid of vanuit andere hoek) werken vaak trapsgewijs: doordat ze bepaalde omgevingsfactoren beïnvloeden, beïnvloeden ze motivaties die van deze omgevingsfactoren afhankelijk zijn (zie figuur 2.2).

Uit de literatuur komt naar voren dat uitspraken over het effect in termen van oorzaak en gevolg niet eenvoudig zijn. De relatie tussen omgevingsfactoren en motivaties is divers en contextafhankelijk. De Bakker en Overbeek (2005) stellen dat processen van acceptatie in bestuurskundig en sociaal-wetenschappelijk onderzoek nog altijd een black box zijn. Er is hier volgens deze auteurs sprake van een kennislacune, mede omdat kwalitatief onderzoek naar de sociale mechanismen die hier spelen lastig en tijdrovend is. Bij het trapsgewijze model van figuur 2.2 spelen bijvoorbeeld ook allerlei wisselwerkingsprocessen tussen de verschillende fasen. Vandaar dat het ook moeilijk is

een directe relatie aan te geven tussen een sociale stimulans en de kwaliteit van het agrarisch natuurbeheer. In het bestek van dit onderzoek proberen we meer inzicht te krijgen in de sociale mechanisme en omgevingsfactoren die belangrijk (lijken te) zijn voor de sociale binding met het beleid. De vooronderstelling is dat een sociale binding die op meer berust dan louter economische motieven in positieve zin zal bijdragen aan de kwaliteit en continuïteit van het agrarisch natuurbeheer.

Bij de motivatie van agrariërs om aan natuurbeheer te doen is het belangrijk de omgevingsfactoren voor ogen te krijgen die effect hebben op hun motivatie. Deze zijn immers mogelijk ook door de overheid te beïnvloeden en daarom in het kader van dit onderzoek relevant. Het is niet mogelijk een compleet overzicht van deze factoren te presenteren, en daarom gaan we slechts in op een paar, op voorhand belangrijk geachte factoren. We doen dit aan de hand van uit de literatuur bekende informatie over de beslissing van agrariërs tot deelname aan natuurgerelateerde activiteiten (beleidsinstrumenten) op vrijwillige basis.

Brotherton (1989) onderscheidt twee factoren om deelname te voorspellen: de houding van de agrariër en de kenmerken van het beleidsinstrument en de uitvoering daarvan. Wilson (1997) legt meer nadruk op de houding van de agrariër in relatie tot zijn omgeving. Hij noemt onder andere informatieomgeving, het karakter van de agrarische regio (participatiegraad andere agrariërs, innovatie), de attitude jegens belangenorganisaties, jegens contacten met burgers en jegens het milieu/de natuur als factoren die de deelname aan natuurgerelateerde activiteiten beïnvloeden.

Over een aantal van deze factoren is meer bekend in de Nederlandse situatie. Zowel Wilson (1997) als Brotherton (1989) noemen factoren die direct aan (de uitvoering van) het beleid zijn gelieerd. Hier kan het natuurbeleid als voorbeeld dienen. Dit beleid heeft in de jaren negentig van de vorige eeuw een offensief ingezet via de plannen voor de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Een behoorlijk deel van de EHS moet worden gerealiseerd via de aankoop van landbouwgronden en de omvorming tot natuur. Deze plannen vielen niet overal in goede aarde. Een voorbeeld van een gebied met veel weerstand is Gaasterland. De plannen voor de EHS werden zonder voorafgaande kennisgeving of inspraak bekendgemaakt aan de plaatselijke bevolking. Dit werd als een dictaat ervaren. Als reactie hierop werd een initiatiefgroep in het leven geroepen, die later werd omgevormd tot 'Bosk en Greide', vereniging voor agrarisch en particulier natuurbeheer, nu de ANV in het gebied. Er kwam een experiment, het Gaasterland Experiment. Het initiatief en de uitvoering van de realisatie van de EHS is daarin door de provincie Friesland bij de plaatselijke

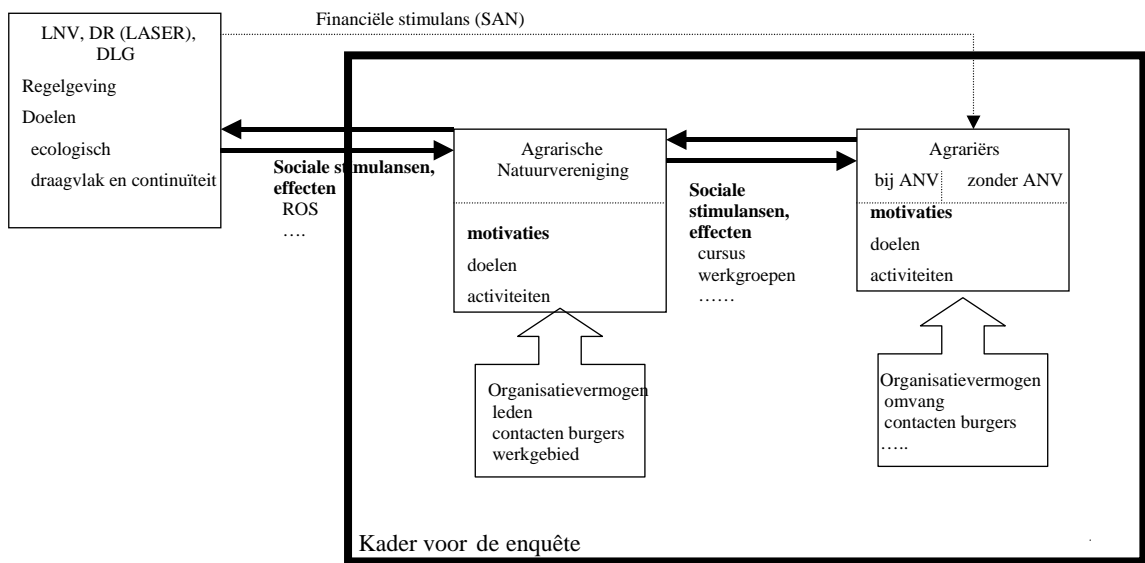
bevolking neergelegd, met 'Bosk en Greide' als contractpartner (De Molenaar et al., 2005a en b). Zo vormde het natuurbeleid een factor, waaruit plaatselijke agrariërs in samenwerking met burgers motivatie hebben geput om natuurbeheeractiviteiten op te starten. Het Milieu- en Natuurplanbureau (Van Egmond en De Koeijer, 2005) heeft de ecologische resultaten van dit experiment bestudeerd. Voor botanisch graslandbeheer is met name de uitgangssituatie, en veel minder de beheerder, doorslaggevend. Voor weidevogels lijkt agrarisch natuurbeheer niet goed uit te pakken in vergelijking met 'traditioneel beheer', al spelen in deze vergelijking ook een aantal andere factoren een rol, zoals pakketkeuze, ontwatering, predatie en de aanwezigheid van overwinterende ganzen.

Ook ten aanzien van de 'informatieomgeving' zijn in het verleden wel analyses verricht, die voornamelijk op (de werking van) Programma Beheer waren gericht. Een voorbeeld is Van Beek et al. (2004), die een overzicht geven van de kennisbehoefte en de beschikbare kennis binnen ANV's. Ze geven aanwijzingen dat de verenigingen met relatief veel burgerleden een andere informatiebehoefte hebben in vergelijking met verenigingen met relatief weinig burgerleden. Het expertiseveld is verschillend. Ook verschilt de interesse van burgerleden van die van agrariërs; zo hebben burgers meer belangstelling voor de aanleg van wandelpaden.

2.5 Uitgangspunten en overzicht van de opzet van de enquête

Sociale stimulansen zijn bedoeld om een intrinsiek gemotiveerde gedragsverandering te bewerkstelligen, die niet afgedwongen wordt via financiële of juridische maatregelen (zie Derkzen et al., 2002). Naast een gedragverandering kunnen deze stimulansen ook bedoeld zijn om houding of draagvlak te beïnvloeden. Sociale stimulansen richten zich dus in principe op alle niet economische motivaties. Sociale stimulansen willen vooral een positieve invloed uitoefenen op niet economische motivaties. Dit kunnen ideële, traditionele of emotionele motieven zijn. Bij de opzet van de enquête gaan we in principe breed kijken en sluiten bij voorbaat geen sociale stimulansen uit.

We richten ons in de vraagstelling op motivaties, doelen en activiteiten van ANV's en agrariërs. Op basis hiervan leiden we de sociale stimulansen af die van deze activiteiten uitgaan. Verder vragen we naar het organisatievermogen en besteden aandacht aan de gevolgen van stimulansen op de kwaliteit van het natuurbeheer. Schematisch gezien ziet het kader van de enquête eruit als in figuur 2.3.

Figuur 2.3 Kader voor de enquête

3. Methode en gegevensverzameling

3.1 Methode

Zoals in de inleiding al aangekondigd worden voor dit onderzoek gegevens verzameld via interviews. Dit hoofdstuk bespreekt de methode gebruikt bij de interviews en gaat dieper in op het selecteren van respondenten voor de interviews. Via een serie gesprekken met agrarische natuurverenigingen en agrariërs die aan natuurbeheer via de SAN-regeling deelnemen worden in dit onderzoek empirische gegevens verzameld. Onder de agrariërs zijn leden van ANV's en ook niet-leden.

We kiezen als methode voor telefonische interviews, omdat het binnen de beschikbare tijd de mogelijkheid geeft meer ANV's en agrariërs te bereiken dan bij het houden van persoonlijke interviews. Voor de interviews is een vragenlijst opgesteld (bijlage 1). Deze lijst bestaat uit drie delen: een voor ANV's, een voor leden van ANV's en een voor andere agrariërs.

De vragenlijst is opgezet om een inschatting van de feitelijke situatie te maken, gericht op de achtergronden van de agrarisch natuurbeheeractiviteiten. Daarnaast moet de rol van de Agrarische Natuurvereniging hierin te bepalen zijn, en ook de rol van de boer, die binnen de vereniging aan natuurbeheer werkt, of dat juist buiten de vereniging wenst te doen. Dit alles moet leiden tot meer inzicht omtrent de mogelijkheden voor de overheid condities te scheppen waarmee sociale stimulansen een positief effect op kwaliteit en uitvoering van het natuurbeheer hebben.

De te interviewen personen zijn vervolgens telefonisch benaderd, met de vraag of men mee wilde werken aan dit onderzoek naar sociale stimulansen voor agrarisch natuurbeheer. Indien de reactie positief was, is ter voorbereiding op het interview de vragenlijst toegestuurd. Van elk gesprek is vervolgens een verslag gemaakt. Dit verslag is ter controle en aanvulling naar de geïnterviewden gezonden.

3.2 Selecteren van respondenten

Het selecteren van respondenten is stapsgewijs uitgevoerd. Eerst is een globale selectie gemaakt van de gebieden met bijbehorende natuurverenigingen, waarin we gegevens willen verzamelen. Bij deze selectie hebben een aantal overwegingen een rol gespeeld.

Er bestaan duidelijke onderlinge verschillen tussen ANV's onderling. Oerlemans et al. (2004) wijzen daar ook op. Deze verschillen hebben naar onze verwachting gevolgen voor de mogelijkheden die ANV's hebben om sociale stimulansen aan hun leden te geven. We willen in de aanpak een evenwichtig beeld nastreven. Zowel meer als minder ervaren verenigingen moeten als respondent aan bod komen. We letten dus op de leeftijd van de ANV. De inventarisaties van het CLM uit 2001 en 2004 (Oerlemans et al. 2001; Oerlemans et al. 2004) hebben hierbij een nuttige rol vervuld.

We willen graag een spreiding hebben over verschillende delen van Nederland, vanwege verschillen in natuurlijke handicaps en de daarmee gepaard gaande (of veronderstelde) kracht c.q. belang van de ANV.

In West- en Oost-Nederland is de burgerparticipatie groter dan in andere delen van het land (Oerlemans et al., 2004). Aangezien burgerparticipatie een van de factoren is die motivaties kan bepalen (zie hoofdstuk 2) streven we na ook hier verschillende situaties te bevragen.

Verder is met behulp van registraties van bedrijven van het LEI en PPO onderzocht waar mogelijk respondenten zich konden bevinden. Het informatienet van het LEI heeft een landelijk beeld van agrariërs die SAN-subsidie ontvangen, op basis van de steekproef uit het Informatienet. In sommige gevallen is ook bekend of ze bij een ANV zijn aangesloten. Registraties van PPO (Telen met Toekomst, Natuurbreed, BIOM (Biologische Landbouw Innovatie en Omschakeling)) geven mogelijkheden in Groningen (werkgebied van de ANV 'Wierde en Dijk'), in Zeeuws Vlaanderen ('Bloeiend West Zeeuws Vlaanderen') en in Zuid-Limburg.

Uiteindelijk zijn acht gebieden met een ANV geselecteerd (overzicht 3.1). In vijf van de acht gevallen is naast de ANV ook een lid en een niet lid aangezocht voor medewerking aan het onderzoek, om zo ook vanaf de andere zijde sociale stimulansen te kunnen opsporen.

Gebieden	Natuurvereniging	Interviews met
Zuid-Limburg	Mergellandcorporatie	ANV, lid, niet lid
Friese Wouden	Wald en Finne	ANV, lid
Zuid-Holland	Den Haneker	ANV, lid, niet lid
Zeeland	Bloeiend West Zeeuws Vlaanderen	ANV, lid, niet lid
Groningen	Stad en Ommeland	ANV, lid
	Wierde en Dijk	ANV
Zuid-Holland	Rietgors	ANV
Achterhoek	't Onderholt	ANV
Noord-Holland	de Amstel	ANV

Overzicht 3.1   Onderzochte gebieden met een ANV

Zoveel mogelijk is getracht om eerst de ANV en daarna de agrariërs te interviewen. Bij de ANV's is verder waar mogelijk een medewerker van de ANV gevraagd, omdat we verwachten dat deze de meeste kennis van de ANV heeft.

Om de vragenlijst te controleren is gestart met een gebied en een ANV waarvan er veel bekend is: 'Wald en Finne'. Dat maakte een goede voorbereiding van het gesprek mogelijk. Naar aanleiding van de eerste gesprekken is besloten de vragenlijst niet aan te passen. Van elk gesprek is een verslag opgesteld, dat ter controle en aanvulling naar de geïnterviewden is gezonden.

4. Resultaten

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we de resultaten van ons onderzoek weer. Eerst wordt een algemeen beeld uit de interviews geschetst (paragraaf 4.2). Daarna vindt met behulp van de theorie uit hoofdstuk twee een verdieping plaats. Bij deze verdieping, in grote lijnen aan de hand van het kader van de enquête uit figuur 2.3, worden eerst de resultaten met betrekking tot de agrarische natuurverenigingen besproken (paragraaf 4.3) en daarna is er aandacht voor de individuele agrariërs (paragraaf 4.4). Een aparte paragraaf is aan door de respondenten genoemde omgevingsfactoren gewijd (paragraaf 4.5).

4.2 Algemeen beeld

In totaal zijn 17 interviews afgenomen met individuele agrariërs en vertegenwoordigers van agrarische natuurverenigingen. De houding van alle benaderde personen was positief en men was zeer bereidwillig om aan het onderzoek mee te werken.

Ten opzichte van het beleid voor agrarisch natuurbeheer en de positie van agrarische natuurverenigingen kan de houding van de meeste respondenten als positief kritisch worden bestempeld. Tegelijkertijd geven enkele respondenten aan dat hun omgeving daar nog wel eens anders over denkt. Een citaat:

'In de regio zijn nog veel boeren die wit wegtrekken als ze de naam van de ANV horen. Het is zeker geen gespreksonderwerp tijdens verjaardagen. Er mag haast niet over gesproken worden. Veel boeren zijn bang dat wat de ANV uitvoert later algemeen verplicht wordt gesteld.'

Deze houding wordt vooral teruggevonden in de akkerbouwgebieden. Hier zijn de mogelijkheden om aan agrarisch natuurbeheer via de SAN deel te nemen kleiner dan in de veehouderijgebieden.

Vrijwel alle respondenten zijn de mening toegedaan dat de samenwerkingsverbanden belangrijk zijn voor het gebied waarin ze functioneren. Als gesprekspartner van gemeente, provincie of burgers, voor het uitvoeren van projecten met het waterschap, natuurorganisaties, de meeste ANV's hebben hun plaats gevonden en anderen weten hen ook te vinden.

De vertegenwoordigers van de ANV's noemen een mix van motieven voor het bestaan van hun samenwerkingsverband. Behoud en ontwikkeling van het agrarische cultuurlandschap in het gebied, het versterken van de relatie tussen agrariërs, burgers en de natuur, bijdragen aan de leefbaarheid van het landelijk gebied en het behoud van natuur en landschap en de inkomenspositie van de agrarische sector worden genoemd. De geïnterviewde agrariërs hebben eveneens verschillende drijfveren voor hun natuurbeheeractiviteiten, gezien de volgende reacties: 'levert geld op', 'natuur trekt', 'verkleining van landbouwoverschotten' en 'bijdrage aan streekgebondenheid'.

Zowel de ANV's als de agrariërs houden zich actief bezig met natuurbeheer en daarnaast in veel gevallen ook nog met andere activiteiten. Een uitzondering vormt de 'Mergellandcorporatie', die op dit moment 'in ruste' verkeert. Hiervoor worden personele problemen en het vertrek van een sleutelfiguur binnen het samenwerkingsverband als oorzaak aangemerkt.

De twee volgende paragrafen gaan dieper in op de resultaten voor agrarische natuurverenigingen en voor individuele agrariërs. De verdieping wordt vooral gezocht via de aansluiting met de in hoofdstuk twee gepresenteerde motieven.

4.3 Agrarische Natuurverenigingen

In totaal zijn interviews gehouden met negen agrarische natuurverenigingen. De respondenten hebben verschillende functies binnen hun vereniging, zoals (parttime) medewerker, voorzitter, coördinator of oprichter (bijlage 2). Onderstaand overzicht geeft een indruk van een aantal kenmerken van de bestudeerde ANV's.

Natuurvereniging	Oprichtings- jaar	leden/deelnemers	% agrariër	% participatie
Mergellandcorporatie	1997	onbekend	100	50
Wald en Finne	1996	170	100	75
Den Haneker	1994	1000	40	50
Bloeiend West Zeeuws Vlaanderen	2000	80	100	20
Stad en Ommeland	1998	200	100	40
Wierde en Dijk	1999	200	45	10
Rietgors	1997	210	100	70
't Onderholt	2000	400	67	50
De Amstel	1998 a)	70	100	75

a) Start van het weidevogelproject

Overzicht 4.1 Agrarische Natuurverenigingen: jaar van oprichting, aantal leden of deelnemers, aandeel agrariërs daarin en geschatte participatiegraad van agrariërs in het werkgebied

Uit de interviews komt het beeld naar voren van een mix van motieven voor het oprichten van een ANV. Drie typen motieven komen in dit beeld naar boven: ideële, economische en traditionele. We bespreken de resultaten in deze paragraaf daarom aan de hand van drietal profielen met als basis deze motieven: de 'ideële' ANV, de 'gebieds'-ANV en de 'regeling'-ANV. We gaan in op motieven, activiteiten, stimulansen en organisatie en verbinden dit waar mogelijk met de kwaliteit en de uitvoering van het agrarisch natuurbeheer. Geen van de ANV's uit dit onderzoek past overigens in een profiel, er is altijd sprake van een mix van motieven.

4.3.1 De ideële ANV

Motieven

De ideële ANV is een relatief wat oudere vereniging, en komt vaak voort uit een vroegere milieucoöperatie. De 'trigger' voor de oprichting lag vaak bij een nieuw beleidsinstrument, waar men niet mee uit de voeten kon (Minas) en daarbij het gevoel dat 'bottom up' werken beter is. De nadruk bij de motieven voor de oprichting ligt op de relatie tussen agrariërs en burgers op het gebied

van natuur en milieu. Via discussie en samenwerking moet een basis worden gelegd voor samenwerking met andere groepen in de maatschappij, met het oog op behoud en verbetering van natuur- en landschapswaarden en milieucondities. Daarmee is de doelstelling breed geformuleerd.

Activiteiten

Op basis van de brede doelstelling ontplooiën de ideële natuurverenigingen tal van activiteiten, zoals educatie, zorglandbouw, plattelandstoerisme, en milieukeurmerken. Door de nadruk op samenwerking te leggen is deze ANV partner voor velen anderen in de streek: gemeenten, waterleidingbedrijven, grote terreinbeheerders, milieuorganisaties. Dat levert ook weer nieuwe activiteiten op. Er is wel een besef over de behoefte in de regio, zodat het regio-specifieke karakter van de activiteiten behouden blijft. Verder lijken de ideële verenigingen ook gericht op vernieuwing.

Deze verenigingen organiseren, net als hun 'collega's' met een traditioneel of economisch motief, de informatievoorziening en kennisuitwisseling over natuurbeheer via cursussen, avonden, werkgroepen of een nieuwsbrief. Rond het aanvragen van de SAN is er sprake van administratieve ondersteuning van agrariërs en inloopsprekuren.

In de aanvraagprocedure beoordeelt de vereniging of een aanvraag ecologisch zinvol is en gaat hiermee soms verder dan Programma Beheer vraagt. Daarbij leggen ideële verenigingen nadruk op prestaties en geven hun leden op deze wijze verantwoordelijkheid voor het natuurbeheer. Dit doen ze onder meer via resultaatbeloningssystemen en (zelfstandige) controle van prestaties.

Stimulansen

Resultaatbeloning voor natuurbeheer is voor de ANV met een ideëel motief een belangrijke stimulans naar de leden toe (belonen in plaats van straffen). Men wil enthousiasmeren. Daarnaast vinden de leden eigen inbreng cruciaal en dit komt in verschillende stimulansen tot uiting: 'bottom up' ideeën ontwikkelen, inbreng in het bestuur en stemrecht over ideeën in de vereniging zijn voorbeelden. Ook kennisverspreiding over natuurbeheer wordt door agrariërs genoemd als stimulans. De eenvoud voor een boer om via de ANV zijn SAN-aanvraag te doen wordt niet zozeer benadrukt, maar speelt wel mee. Zeker belangrijk als stimulans is dat andere partijen in de streek de ANV benaderen voor samenwerking, voor deelname in projecten, voor overleg over streekvisies enzovoort. Dit is overigens niet specifiek voor een ideële ANV, maar is algemeen.

Organisatievermogen

De agrariërs, die lid zijn van een ideële ANV bestaan uit twee groepen: agrariërs met ongeveer hetzelfde ideële motief als de ANV en agrariërs die met name voor het aanvragen van de SAN subsidie-lid worden. Respondenten geven aan dat een deel van de laatste groep, door de activiteiten van de ANV, naast het economisch motief zich meer bewust is gaan voelen van het belang van natuur en landschap. Als men langer lid is, raakt men meer betrokken.

De verschillende motieven van de leden kunnen ook tot ander gedrag leiden. Zo sluit in de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden, het werkgebied van 'Den Haneker', sinds kort ook een rentmeester voor agrariërs SAN-contracten af. Hij verzorgt verder een cursus, een informatieavond en helpt waar nodig agrariërs met het vinden van ecologische kennis. Hier is dus als het ware een tweede ANV actief. Een deel van de klanten van de rentmeester is ook lid van 'Den Haneker'. De achtergrond is dat een deel van de agrariërs zich vervreemd voelt van 'Den Haneker' en haar activiteiten. Het is geen agrarische vereniging meer, zo vinden zij, er wordt teveel nadruk op maatschappelijk functioneren en draagvlak gelegd. Bovendien speelt mee dat ze de afdracht aan 'Den Haneker' van 'hun' SAN-subsidie voor andere dan natuurbeheeractiviteiten niet terecht vinden.

De ideële ANV's kunnen zowel de verenigings- als de stichtingsvorm als rechtsvorm hebben. Aangegeven is wel dat de stichtingsvorm gekozen is om meer mogelijkheden te creëren voor het nemen van nieuwe initiatieven. Verder lijkt de activiteit van de agrariërs in de ideële vereniging samen te hangen met het motief van deelname; is economie het hoofdmotief, dan zal men vooral deelnemen aan activiteiten direct op natuurbeheer gericht en verder vooral passief deelnemen.

Stichting of Vereniging

ANV's als samenwerkingsverbanden kennen als rechtsvorm een stichting of een vereniging. Stichtingen werken vrijwel altijd met projecten, en deelnemers aan die projecten worden vaak per project aangezocht. Het stichtingsbestuur beslist welke projecten worden uitgevoerd en welk beleid wordt gevoerd.

In een vereniging beslissen de leden (in een ledenvergadering) over het uitvoeren van projecten, en vaak kunnen daar dan alle leden aan deelnemen.

De rechtsvorm heeft wel gevolgen voor de activiteiten. Stichtingen zetten vaak projecten op en zoeken daarbij actief naar deelnemers. Dat leidt er toe dat vrijwel alle betrokkenen bij een stichting ook actief zijn in projecten, al participeert niet iedereen in alle projecten (is projectafhankelijk). Dat ver-

groot het draagvlak voor de ANV. Deelname aan de SAN ziet men als een van de projecten, en daar ligt niet meer nadruk dan op andere projecten. Verenigingen kennen actieve en minder actieve leden.

Ideële ANV's hebben geen enkele moeite met het betrekken van burgers bij hun werk, soms zijn ze zelfs voorzitter. Burgers hebben een behoorlijke invloed bij een ideële ANV. Uitschieter in dit onderzoek vormt 'Den Haneker', met 70% burgerleden. Dit heeft duidelijk gevolgen voor de activiteiten van de vereniging (zie boven). Burgerleden willen zich met de streek en het landschap identificeren en de vereniging ondersteunen.

Effect op kwaliteit en uitvoering van natuurbeheer

De werkwijze binnen de ideële ANV kent enkele specifieke aspecten die effecten kunnen hebben op de kwaliteit en de uitvoering van het natuurbeheer. Een deel van de activiteiten voor het natuurbeheer is mede vanuit het ideële motief ingegeven. De systemen voor resultaatbeloning, met bijbehorende controlesystemen, door de vereniging zelf ingevuld, zijn hiervan het beste voorbeeld. De literatuur laat zien, dat dit een goede manier van stimuleren van agrariërs kan zijn. Ervaringen met zo'n systeem in Zuid-Limburg leren dat er ook sancties nodig kunnen zijn, zeker als er ook meer economisch gemotiveerde agrariërs deelnemen. Met een goede begeleiding zal dit een positief effect kunnen hebben op uitvoering en kwaliteit in het natuurbeheer.

Een keerzijde van het handelen vanuit het ideële motief kan het verlies aan draagvlak zijn. Niet alle agrariërs hangen het ideële motief aan en dat kan betekenen dat ze afwijzend staan tegenover de handelwijze van de ideële ANV. Daarmee staat de samenhang van het natuurbeheer binnen de vereniging als geheel onder druk en daarmee ook het uiteindelijke resultaat van de natuurbeheeractiviteiten.

De ideële ANV heeft zeker aandacht voor de ecologische zinvolheid van activiteiten van haar leden. Er wordt niet klakkeloos van de regels uitgegaan, men kijkt kritisch naar de inpasbaarheid in het werkgebied. Dat zal op termijn de uitvoering (en dan vooral de effectiviteit) van het natuurbeheer ten goede kunnen komen.

4.3.2 De gebieds-ANV

Motieven

De gebieds-ANV heeft het gebied hoog in het vaandel, en kan gezien worden als een ANV met een traditioneel motief. Aanleiding voor de oprichting is het besef dat het met het gebied niet goed gaat (bijvoorbeeld via een notitie van

de provincie), en dat via het aanbieden van 'groene diensten' hier een verbetering kan optreden. Zorgen om de kwaliteit van natuur en landschap en om de toekomst voor de landbouw komen als motief voor oprichting naar voren. Ook het vormen van een tegenkracht richting andere partijen in het gebied, zoals natuurorganisaties, wordt genoemd. Gezamenlijk optreden voor het in stand houden van het agrarisch cultuurlandschap, zo kan het motief worden samengevat. Deze ANV's zijn aanbieders van groene diensten door agrariërs (natuur en landschap, soms milieu en water) en willen dat ook uitdragen.

Activiteiten

De gebieds-ANV ontplooit vooral activiteiten, die samenhangen met natuurbeheer. Ze biedt haar leden de mogelijkheid aan informatie te komen en aan kennisuitwisseling te doen via het organiseren van cursussen, infoavonden, het opzetten van werkgroepen, een nieuwsbrief of een website. Aanvragen voor de SAN worden via de vereniging geregeld. Adviezen over de ecologische zinvolheid van aanvragen worden wel verstrekt, maar zijn niet bindend.

De andere activiteiten van de gebieds-ANV hebben een 'agrarische' reden, zoals projecten op het gebied van milieu (inzamelen landbouwplastic) of het organiseren van een werkploeg met (deeltijd-)agrariërs, die ingeschakeld worden voor natuurbeheer of -ontwikkeling bij leden (burgers en agrariërs) of anderen.

Stimulansen

Belangrijke stimulans voor het functioneren van deze groep ANV's is het collectieve, dat ze aan hun leden bieden. Het 'wij-gevoel', het samen optrekken naar bijvoorbeeld de provincie voor het behartigen van de agrarische belangen wordt als een belangrijke stimulans ervaren. Deze stimulans wordt nog eens versterkt omdat andere partijen de ANV ook als zodanig gaan benaderen. Hierachter zit wel een mening over het 'bottom up' werken, maar niet zo prominent als bij de ideële verenigingen. Verder wordt kennisvergroting en kennisverspreiding over natuurbeheer genoemd als stimulans. Het aanspreken van de eigen verantwoordelijkheid voor natuurbeheer bij leden is een item binnen deze gebiedsverenigingen, maar dit wordt nog niet in een activiteit omgezet.

Organisatievermogen

Net zoals bij de ideële ANV bestaan de agrariër-leden van een gebieds-ANV uit twee groepen: agrariërs met ongeveer hetzelfde motief als de ANV en agrariërs die met name voor het aanvragen van de SAN subsidie lid worden

en dus een meer economisch ingestoken motief hebben. Uit de gesprekken komt wel naar voren dat de verschillen tussen beide groepen agrariërs minder groot zijn dan bij de ideële ANV. Redenerend vanuit het gebied heeft men begrip voor economische motieven (de vergoeding moet op peil blijven) en omgekeerd geldt dit ook.

In ons onderzoek hebben de ANV's, waarin we traditionele motieven herkennen, allen een verenigingsvorm. Hoewel hier in de vragen geen aandacht aan is besteed, is het voorstelbaar dat deze vorm wat beter past bij het wij-gevoel, het collectieve, dat deze verenigingen uit willen stralen. Verder staat ten opzichte van de ideële vereniging het samenwerken met anderen minder voorop, het is toch meer een initiatief vanuit (agrariërs in) het gebied.

Met betrekking tot de invloed van burgers is het beeld zeer wisselend: van oprichter tot nauwelijks aanwezig. Dit lijkt een weerspiegeling van het belang dat burgers aan de streek verbinden; als ze er wonen, zijn ze heel bewust lid en vormen een ruime meerderheid ('t Onderholt'), dit in tegenstelling tot de situatie in Friesland ('Wald en Finne'), waar burgers pas recent ook lid kunnen worden. Men erkent hier overigens wel het potentiële belang van burgers voor de vereniging.

'Wald en Finne' maakt deel uit van een samenwerking tussen zes ANV's in een groter gebied, ongeveer het voorgestelde Nationaal Landschap 'de Noordelijke Friese Wouden'. Opvallend is dat bij deze samenwerking een vorm gekozen is die voorkomt dat leden te ver af komen te staan van de vereniging. Korte lijnen van leden naar het bestuur en omgekeerd zijn dus een belangrijke factor.

Effect op kwaliteit en uitvoering van natuurbeheer

Deze groep ANV's is niet zozeer direct bezig met het stimuleren van de kwaliteit, al geeft men wel adviezen over ecologische zinvol beheer bij aanvragen en wil men eigen verantwoordelijkheid oppakken. De gebieds-ANV heeft samenhang tussen de leden (dit zijn vooral agrariërs) in het gebied voorop staan en als die samenhang er is, betekent dat ook een potentiële 'plus' voor de uitvoering van het natuurbeheer. Men ziet het als een aanvulling, een nieuwe deskundigheid binnen de vereniging. Aan de andere kant brengen agrariërs ook deskundigheid naar de burgers. ANV 't Onderholt' ziet burgers als een belangrijke doelgroep, omdat ze mee willen doen aan SAN of SN, maar zich niet altijd bewust zijn van de mogelijkheden. Daar helpt 't Onderholt' hen dan mee.

4.3.3 De regeling-ANV

Motieven

De regeling-ANV heeft als achtergrond een economisch motief. Deze groep ANV's redeneert vooral vanuit agrarisch natuurbeheer en ziet dat als een kansrijke nieuwe economische drager in een veranderend landbouwsysteem, met meer aandacht voor natuur en minder voor landbouw. In de huidige situatie spitst de aandacht zich toe op die delen van Programma Beheer, waar deze ANV de kansen ziet (zoals randenbeheer of weidevogelbeheer). Achtergrond van de activiteiten is mede de teruggang van de verdiensten in de landbouw. In dit onderzoek zien we deze motieven terug bij kleinere samenwerkingsverbanden, in gebieden waar natuurbeheer nog niet zo vanzelfsprekend is. Men is vooral reactief bezig, accepteert het overheidsbeleid als een gegeven en probeert er op in te spelen.

Activiteiten

De regeling-ANV richt haar activiteiten in het bijzonder op een goede invulling van aanvragen van de SAN. Informatiebijeenkomsten, het collectief aanvragen, attenderen op pakketwijzigingen en soms actie als een pakket onlogisch is 'neergelegd' zijn wat dat betreft hoofdactiviteiten. Op monitoring en controle ligt veel minder nadruk, het gaat om het van de grond krijgen van het natuurbeheer. Andere vormen van verbreding krijgen binnen deze ANV's minder aandacht, de SAN is de aanleiding voor de activiteiten die worden ondernomen. De samenwerking met de plaatselijke landbouworganisatie is hechter dan bij de ideële en de traditioneel gemotiveerde verenigingen.

Stimulansen

Belangrijke stimulans voor het functioneren van regeling-ANV's is de mogelijkheid voor de leden om samen aanvullende inkomsten via natuurbeheeractiviteiten te genereren. Die mogelijkheid zou veel lastiger te benutten zijn zonder deze samenwerking. Het krijgen van contacten, kennisvergroting en kennisverspreiding over natuurbeheer worden ook als stimulans naar voren gebracht, maar zijn minder prominent. Respondenten zien ook de meerwaarde als regionale gesprekspartner, al is dat nog een proces 'in ontwikkeling'. De samenwerking met regionale partijen is voor verbetering vatbaar.

Organisatievermogen

Leden van deze ANV's kunnen als voorlopers worden gezien, niet alleen op natuurgebied, maar op verbredingsgebied meer algemeen; ze ondernemen

vaak ook andere verbredingsactiviteiten. De leden zijn redelijk actief en nemen vooral deel aan op natuurbeheer gerichte activiteiten. Burgers spelen in deze verenigingen een ondergeschikte rol. Ook bij deze ANV's kan zowel de verenigings- als de stichtingsvorm worden aangetroffen.

Effect op kwaliteit en uitvoering van natuurbeheer

Bij deze verenigingen staat vooral de introductie van agrarisch natuurbeheer voorop; monitoring of controle krijgt nog weinig aandacht. Er is wel oog voor een zinvolle ecologische invulling van pakketten. Er kan nog weinig gezegd worden over effecten van deze activiteiten op de kwaliteit en uitvoering van het natuurbeheer.

4.4 Agrariërs

Deze paragraaf gaat in op de resultaten van de gesprekken met individuele agrariërs. Vergelijkbaar met de vorige paragraaf worden motieven, activiteiten en stimulansen en organisatievermogen besproken. Binnen de motieven is enerzijds aandacht voor de motieven om aan natuurbeheer te doen en anderzijds om lid/deelnemer te worden van de agrarische natuurvereniging. Verder worden waar relevant leden en niet leden onderscheiden. Ten slotte wordt getracht de gevolgen voor kwaliteit en uitvoering van het natuurbeheer aan te geven.

In totaal zijn interviews gehouden met acht agrariërs (vier melkveehouders, een melkvee- en vleesveehouder, een melkvee- en geitenhouder, een rozenkweker en een akkerbouwer). De benaderde agrariërs stonden over het algemeen positief tegenover medewerking aan het onderzoek.

Motieven

De motieven van de geïnterviewde agrariërs om aan natuurbeheer te doen zijn zoals verwacht verschillend van aard; economische ('levert geld op'), ideële ('natuur trekt', 'verkleining van landbouwoverschotten') en traditionele motieven ('bijdrage aan streekgebondenheid') worden naar voren gebracht.

De beweegredenen van agrariërs om zich aan te sluiten bij de plaatselijke ANV zijn met name het collectief: het samen sterker staan naar overheden en anderen komt meer dan eens naar voren, en ook het opdoen van contacten en kennis vergaren worden genoemd. Er zijn ook praktischer ingestelde agrariërs: 'zo kom ik aan vrijwilligers voor mijn weidevogelbeheer' en 'scheelt me

papierwerk'. Ook simpelweg steunen (met een emotioneel motief) wordt naar voren gebracht.

Zoals uit het voorbeeld van 'Den Haneker' (paragraaf 4.3.1) blijkt, is de motivatie achter de vereniging niet dezelfde als de motivatie van individuele leden of deelnemers. Dit is niet alleen het geval bij ideële ANV's, maar geldt ook voor de andere profielen uit de vorige paragraaf.

Activiteiten

Een paar agrariërs die zijn geïnterviewd doen meer dan alleen het beheer van natuur; ze zetten streekproducten in de markt en ontwikkelen recreatie- en educatiemogelijkheden. Ze doen dit op eigen initiatief, en de invloed van de plaatselijke natuurvereniging hierop is bescheiden. Dit kan overigens toevallig zijn, omdat er ook verenigingen zijn, die deze activiteiten opzetten.

Wel spelen ANV's een rol als intermediair voor deze activiteiten; de agrariërs leggen via de vereniging contacten om de activiteiten te promoten. De overige agrariërs zijn vooral natuurbeheerders. De natuuractiviteiten van de ANV onder de noemer van kennisverspreiding en -overdracht en bemiddeling kunnen wel op belangstelling van leden rekenen.

Stimulansen

Leden en niet-leden staan positief tegenover de verenigingen, met name vanwege de rol van de verenigingen in het gebied als gesprekspartner enzovoort. Niet-leden zijn wel duidelijk kritischer over de organisatie op zich. De invloed van burgers vindt men te groot en men kan zich dan niet in de vereniging herkennen. Anderen kunnen het papierwerk ook zelf wel regelen en gebruiken andere kanalen om informatie over natuurbeheer te verzamelen. Ze zien voor hun bedrijf dan ook geen meerwaarde van de ANV.

Agrariërs die met resultaatbeloning via hun vereniging te maken hebben zijn daarover vooral positief. Wel wordt opgemerkt dat dit soort systemen niet te groot van opzet moet worden. Er moet ook een zekere mate van sociale controle mogelijk blijven. Te veel controle wordt ook aangevoerd als reden waarom agrariërs in het geheel afzien van natuurbeheer op hun bedrijf.

Organisatievermogen

Een aantal geïnterviewde agrariërs hebben een duidelijk beeld van de Agrarische Natuurvereniging in hun streek, dat ze afleiden uit de activiteiten van die vereniging. Bij andere agrariërs is het beeld minder duidelijk. Soms is de vereniging niet of nauwelijks actief, zoals bij de 'Mergellandcorporatie' het geval

is. De niet-leden geven daarnaast aan dat ze zich niet zo bewust zijn van de activiteiten van de ANV.

Meerdere malen komt ook de behoefte tot het hanteren van 'korte lijnen' naar voren in de gesprekken. De schaal van werken moet liefst klein zijn. Dat heeft te maken met het 'wij-gevoel', dat ANV's oproepen bij hun leden, en eveneens met het idee dat het 'geld naar de agrariërs moet gaan'.

Ook wordt erop gewezen dat in een aantal gevallen met name deeltijd-agrariërs de ANV draaiende houden. Daar gaat flink wat tijd inzitten. Verder kan het betekenen dat deeltijd-agrariërs een ander perspectief (en misschien ook motivatie) op natuurbeheer en de ANV hebben dan leden, die fulltime boer zijn, die veelal wat meer vanuit economische motieven lijken te opereren. De afhankelijkheid van individuele personen kan soms groot zijn. De uitvoerende is cruciaal voor het reilen en zeilen van een samenwerkingsverband. Het wegvallen van zo'n uitvoerende kan het functioneren van de vereniging belemmeren.

Effect op kwaliteit en uitvoering van natuurbeheer

De resultaten uit deze paragraaf komen voor een deel overeen met die in paragraaf 4.2 reeds gevonden en daarmee zijn de effecten op kwaliteit en uitvoering van het natuurbeheer ook daar deels al omschreven. Wel is de geconstateerde persoonsafhankelijkheid een aandachtspunt. ANV's zijn, net zoals het natuurbeheer, bij continuïteit gebaat en daarmee kan deze persoonsafhankelijk een zorgpunt worden met het oog op de uitvoering van het natuurbeheer.

4.5 Relevante omgevingsfactoren

Ten slotte gaan we in dit hoofdstuk in op een paar relevante omgevingsfactoren die in de interviews naar voren zijn gebracht. We noemen hier twee factoren die samenhangen met de houding van de agrariër en met de kenmerken van het beleidsinstrument.

Beleid voor natuur

Eerste omgevingsfactor is het natuurbeleid, zoals dat op agrarische bedrijven ervaren wordt. Het belang van agrarisch natuurbeheer staat niet ter discussie, maar in veel interviews komt de opzet van de SAN (als instrument) aan de orde. Kern van de kritiek is het gebrek aan flexibiliteit en regiospecificiteit en de naar de mening van de respondenten te lage subsidie. Verder zou men

meer invloed willen op de pakketten en op de controle van de resultaten. Hier zou zeker het een en ander aan kunnen verbeteren, zo is de mening. Naast de opzet van de SAN is ook de aanwezigheid van kraaien en vossen een terugkerend thema. De respondenten beschouwen deze dieren als storend en een bedreiging voor 'hun' natuur en ze zouden moeten worden bestreden.

Angst voor en onbekendheid met natuur

De tweede factor hangt samen met de houding van de agrariërs ten opzichte van natuur. Met name in gebieden waar de akkerbouw een sterke positie heeft, is natuur alles behalve vanzelfsprekend. Angst voor de verspreiding van onkruiden is zo'n voorbeeld uit de interviews. Het leidt tot een groot verschil in houding tussen agrariërs onderling. Respondenten geven aan dat ze hier in hun activiteiten terdege rekening mee moeten houden om conflicten te vermijden. In de veehouderijstreken wordt dit verschil in houding nauwelijks waargenomen.

Naast angst speelt ook onbekendheid met natuur mee. Uit de interviews blijkt dat sommige agrariërs gewoonweg niet bekend zijn met de mogelijkheden die natuur (en het hiervoor ontwikkelde instrumentarium) voor hun bedrijf kan opleveren.

5. Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

Agrarische Natuurverenigingen helpen agrarisch natuurbeheer 'in de benen'
Het natuurbeheer door agrariërs, vanuit het Rijk gefinancierd, vindt op dit moment hoofdzakelijk plaats via de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN). Vooronderstelling bij deze subsidieregeling is dat deelname voornamelijk op economische motieven berust. Dit onderzoek laat zien dat agrarische natuurverenigingen (ANV's) nu een rol vervullen, zodat ook andere motieven bijdragen aan het natuurbeheer door agrariërs. De ANV's slagen erin om de voor de agrariër meest lastige kant van de SAN, de procedures rond de aanvraag van de subsidies, op te vangen. Daarmee is een belangrijkste stimulans in relatie tot natuurbeheer die ANV's aan agrariërs geven dus hun aanwezigheid. Deze verenigingen zorgen alle voor meer deelname van agrariërs en helpen daarmee het natuurbeheer in de landbouw verder 'in de benen'.

Motivaties van agrarische natuurverenigingen zijn ideëel, traditioneel en economisch

Het onderzoek laat verschillen in motivaties tussen de verenigingen zien. We maken onderscheid in ideële, traditionele en economisch gemotiveerde verenigingen. Ideëel gemotiveerde verenigingen komen voort uit zorg over de relatie tussen agrariërs en burgers en vanuit zorg voor natuur en milieu. Natuur staat niet centraal maar is een onderdeel van een pallet aan activiteiten. Traditioneel gemotiveerde verenigingen hebben het gebied als invalshoek en kunnen als aanbieders van groene diensten door agrariërs worden gezien. Economisch gemotiveerde verenigingen hebben slechts agrarisch natuurbeheer als mogelijke economische drager in een veranderend landbouwsysteem voor ogen.

Motivatie van leden kan afwijken van motivaties van de ANV. Tegelijkertijd kan de motivatie van de leden van een ANV afwijken van de motivatie van de ANV zelf. Over het algemeen geeft dit geen problemen, maar kan in sommige gevallen leiden tot het afhaken van leden en daarmee het resultaat van het natuurbeheer in het werkgebied van de ANV onder druk zetten.

Uitvoering natuurbeheer overal gestimuleerd, kwaliteit minder 'tussen de oren'

Alle verenigingen zorgen voor een betere informatievoorziening over agrarisch natuurbeheer. Met name ideële en in minder mate traditionele verenigingen dragen via hun activiteiten bij aan de kwaliteit van het natuurbeheer. Ze zorgen ervoor dat natuur 'tussen de oren' van de agrariërs post gaat vatten. Bij economische verenigingen ligt de nadruk vooral op de uitvoering van de regels van de SAN.

Invloed van burgers verschilt

Burgers hebben een scala aan rollen binnen de verenigingen en hun invloed op de activiteiten van de verenigingen verschilt behoorlijk. Bij ideële verenigingen is deze invloed het grootst. Ze brengen soms deskundigheid in en dan hebben ze een positief effect op natuurbeheer. Soms worden ze ook als doelgroep beschouwd.

Acceptatie natuurverenigingen op gebiedsniveau belangrijke sociale stimulans

Met name ideël en traditioneel gemotiveerde verenigingen hebben hun plaats gevonden in hun werkgebied en worden door andere actoren (gemeenten, provincies, terreinbeheerders, waterschappen) betrokken bij projecten en planvorming. Dit vormt de belangrijkste sociale stimulans die de ANV's van buitenaf ontvangen en wordt ook door individuele agrariërs (zowel leden als niet leden) als een belangrijk positief signaal beschouwd. De verenigingsvorm en de stichtingsvorm komen beide voor, zonder dat een van beide te prefereren is. Een punt van zorg is de geconstateerde persoonsafhankelijkheid, die kan leiden tot een gebrek aan continuïteit in de activiteiten van de samenwerkingsverbanden.

Opzet van de SAN en houding ten opzichte van natuur belangrijke omgevingsfactoren

De opzet van de SAN (als instrument) is een belangrijke omgevingsfactor. Respondenten willen hierop meer invloed kunnen uitoefenen. Daarnaast komen in sommige gebieden aanzienlijke verschillen tussen agrariërs voor in hun houding ten opzichte van natuur. Er komt ook nog angst voor negatieve effecten van natuur voor (onkruiden).

5.2 Aanbevelingen

De aanbevelingen richten zich in het bijzonder op de vraag hoe de overheid condities kan scheppen waardoor sociale stimulansen een gunstig effect hebben op de kwaliteit en de uitvoering van agrarisch natuurbeheer.

- Agrarische natuurverenigingen en hun leden bevorderen het agrarisch natuurbeheer en leveren zo een bijdrage aan de vitaliteit van het platteland. Door uit te stralen dat ze deze bijdrage belangrijk vindt, stimuleert de Rijksoverheid ook de verbetering van het beheer van natuur en landschap door agrariërs.
- Het natuurbeleid gericht op de agrarische sector moet meer gebruik maken van inbreng en eigen verantwoordelijkheid van agrariërs en hun natuurverenigingen, om te beginnen bij natuurverenigingen met een ideëel profiel, omdat daar de beste resultaten met betrekking tot de kwaliteit en de uitvoering van agrarisch natuurbeheer zijn te verwachten. Dit zal de sociale binding met het beleid vergroten.
- Het ministerie van LNV zou, samen met de agrarische sector, onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling tussen natuurverenigingen met een verschillend profiel kunnen stimuleren, zodat ANV's, die nu vooral met het stimuleren van deelname (het economisch profiel) bezig zijn, kunnen profiteren van de ervaringen van ANV's die de kwaliteit van het natuurbeheer hoog op de agenda hebben staan (zoals het ideëel profiel). In de Subsidie Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden zou meer nadruk gelegd kunnen worden op de samenwerking met andere agrarische natuurverenigingen.
- In sommige gebieden kan extra aandacht gegeven worden aan het wegnemen van angst voor natuur, nu soms een belemmerende factor voor het functioneren van ANV's en hun leden. Voorlichting kan hier als stimulans worden ingezet, bijvoorbeeld samen met of in aansluiting op projecten op het gebied van (functionele) agrobiodiversiteit.
- De organisatie binnen agrarische natuurverenigingen is soms afhankelijk van een of enkele personen. Dit kan leiden tot een gebrek aan continuïteit van de activiteiten van de samenwerkingsverbanden. Een dergelijk gebrek kan de uitvoering van het natuurbeheer in gevaar brengen en in dat geval is actief optreden van verschillende overheden, waaronder de Rijksoverheid, in overleg met de agrarische sector, vanuit een gemeenschappelijk belang op zijn plaats. We bevelen daarom aan in de Subsidie Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden ook de professionalisering

van de opzet van de organisatie binnen het samenwerkingsverband een plaats te geven.

Literatuur

Bakker, E. de en M.M. Overbeek, *Van passiviteit tot passie: Een rijkdom aan drijfveren voor natuurbeleid*. Rapport 7.05.02. LEI, Den Haag, 2005, 99 pp.

Beek, A. van, M. Schipper en A. Visser, *Inventarisatie kennisbehoefte Agrarische natuurverenigingen*. PPO, sector AGV, juni 2004.

Brotherton, I., 'Farmer participation in voluntary land diversion schemes: some observations from theory'. *Journal of Rural Studies* 5 (1989), 299-304.

Derkzen, P.H.M., R.J.M. le Rutte en J.W.G. Geerligts, *De Spagaat van Natuurbeleid: doelen en werking - Literatuurstudie over de werking van het sociaal instrumentarium van Natuur als kennisintensief beleidsterrein*. Stoas Onderzoek, Wageningen, 2002.

Van Egmond, P.M. en T.J. de Koeijer, *Van aankoop naar Beheer - Verkenning kansrijkheid omslag natuurbeleid I*. Rapport 408767001. Milieu- en Natuurplanbureau, september 2005.

Leneman, H. en C. Graveland, *Deelnamebereidheid en continuïteit van het Agrarisch Natuurbeheer*. Rapport 7.04.06. LEI, Den Haag, 2004.

Ministerie van LNV, *Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur*. 2000.

Molenaar, J.G. de, D.A. Jonkers, P. Vereijken en G. Kolkman, EHS-Experiment Gaasterland; 2. *Effectiviteit Agrarisch Weidevogelbeheer*. Rapport 1131. Alterra, Wageningen, 2005a. 53 pp.

Molenaar, J.G. de, B. de Knegt, C. ter Braak en G. Kolkman, EHS-Experiment Gaasterland; 1. *Startfase Monitoring Botanische Beheersovereenkomsten*. Rapport 1130. Alterra, Wageningen, 2005b, 54 pp.

Oerlemans, N., J. A. Guldmond en E. van Well, *Agrarische natuurverenigingen in opkomst. Een eerste verkenning naar natuurbeheeractiviteiten van*

agrarische natuurverenigingen. Planbureau - werk in uitvoering, intern werkdocument 2001/12. Natuurplanbureau, Wageningen, 2001.

Oerlemans, N., E. van Well en J.A. Guldemond, *Agrarische natuurverenigingen aan de slag - een tweede verkenning naar de rol van agrarische natuurverenigingen in natuurbeheer*. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2004. Planbureau rapporten 10. Wageningen, 2004.

Toogood, M., K. Gilbert en S. Rientjes, *Farmers and the environment - assessing the factors that affect farmers' willingness and ability to cooperate with biodiversity policies*. ECNC, Tilburg, 2004.

Vogelbescherming Nederland en Bosschap, *Gedragscode zorgvuldig bosbeheer*. Zeist, 2004.

Wilson, G.A., 'Factors Influencing Farmer Participation in the Environmentally Sensitive Areas Scheme.' *Journal of Environmental Management*, Vol. 50, 67-93. 1997.

Geraadpleegde websites:

www.onderholt.nl

www.denhaneker.nl

www.vriendenvanhetplatteland.nl

www.mergelland.org

<http://home.planet.nl/~nhuijts/Mergellandcorporatie.html>

www.anvamstel.nl

www.telenmettoekomst.nl

www.syscope.nl

Bijlage 1. Vragenlijst Sociale Stimulansen

Deze vragenlijst bestaat uit 3 delen: voor medewerkers van een ANV, voor agrariërs die lid zijn van een ANV en voor agrariërs die geen lid zijn van een ANV.

a. Vragen aan ANV Medewerker

Motivatie en doel van de ANV en haar leden

- Waarom is uw ANV opgericht, wat is het doel van uw ANV?
- Welke agrariërs¹ zijn lid en waarom? Welke agrariërs zijn geen lid? Waarom niet? Hoe kijken deze agrariërs tegen de ANV aan?
- Wat biedt de ANV aan haar leden? Wat vraagt de ANV van haar leden? Hoe kijken de leden daar tegenaan?
- Hoe actief zijn de leden zelf in de ANV? Verschillen ze daarin onderling? Welke agrariërs zijn actief, welke niet? Wat zit daar achter?
- Betreft de ANV de leden actief bij haar activiteiten? Hoe?

Organisatievermogen

- Hoe groot is het werkgebied?
- Hoe is de participatiegraad bij agrariërs?
- Heeft uw ANV ook burgers als leden? Ook in het bestuur? Wat voor burgers zijn dat? Waarom nemen ze deel in uw ANV? Wat dragen ze bij aan de ANV? Welke motivaties hier onderscheiden?
- Onderneemt de ANV actie om meer leden te werven? Welke acties en waarom? Wat is het effect?
- Is de ANV een belangrijke partner in de regio? Illustratie?
- Is/wordt de ANV betrokken bij initiatieven van anderen, zoals Natuurbeherende organisaties, Waterschappen, provincie of gemeenten op gebied van *natuurbeheer*? Voorbeelden? Hoe kijkt de ANV daar tegenaan? En haar leden?

---

¹ Hierbij vragen naar kenmerken van die agrariërs, zoals welke tak (veehouderij, akkerbouw), grotere of kleinere bedrijven, jonger of oudere ondernemer, enzovoort); geldt ook voor andere vragen.

- Is/wordt de ANV betrokken bij initiatieven *op andere terreinen*, zoals gebiedsinitiatieven, toerisme en recreatie? Voorbeelden? Hoe kijkt de ANV er tegenaan? En haar leden?

ANV en activiteiten voor Natuurbeheer in SAN kader

- Wat doet de ANV in het aanvraagtraject voor de SAN? Denk aan advies, coördinatie van aanvragen en controle of 'Juiste pakket op de juiste plaats'. Of specifieker, bijvoorbeeld gericht op ecologisch zinvolle aanvragen (dat zijn aanvragen waarbij de kans groot is dat de gewenste natuur zich kan ontwikkelen).
- Controleert de ANV het natuurbeheer? Hoe doet ze dat? Wat is het effect van deze controles, beter beheer? Wat vinden de leden van deze controles?
- Doen agrariërs bij de ANV meer of juist minder dan nodig volgens de regels? Welke agrariërs doen dat? Link met motivaties leggen?

ANV en haar eigen natuurgerelateerde activiteiten (denk aan natuureducatie, cursussen, projecten rond recreatie/toerisme, streekeigen producten, ...)

- Wie is de initiatiefnemer? Hoe is het tot stand gekomen, wat waren de drijfveren? Hoe lang loopt het al/nog?
- Doelgroep: leden, niet leden, burgers, scholieren, toeristen, ...
- Inbreng van de leden?
- Samenwerking met derden, zoals burgers, Staatsbosbeheer, NME organisatie?
- Financiering?
- Resultaten of effecten project? Welke resultaten, waar wordt dat door veroorzaakt? Waarom slaagt het wel of niet? Ook op effecten op natuur?

Wat zou minister Veerman of het ministerie nog moeten of kunnen doen om Agrarisch Natuurbeheer te stimuleren buiten de SAN om? Welke soort regelgeving zou dit kunnen zijn (zoals meer inspelen op eigen verantwoordelijkheid en professionaliteit van agrariërs)?

b. Agrariër, lid van de ANV

Motivatie en doel van uw agrarisch natuurbeheer

- Waarom bent u aan natuurbeheer gaan doen? (Goed inpasbaar qua landgebruik, intensiteit, arbeidssituatie, extra inkomen, versterkt ons product

naar de consument, verbetert ons imago naar de maatschappij, onder invloed van collega's, op advies van voorlichter, of medewerker ANV?)

- Hoe bent u met natuurbeheer in aanraking gekomen?
- Hoe ziet u de toekomst van het natuurbeheer op uw bedrijf?

De agrariër en zijn beeld van de ANV en haar leden

- Waarom bent u lid van de ANV geworden? Hoe lang bent u al lid?
- Waarom is de ANV opgericht, wat is volgens u het doel van de ANV waarvan u lid bent? (Programma Beheer, agrarisch belang vertegenwoordigen, ...)
- Beschouwt u de ANV als een belangrijke partner in de regio? Illustratie?
- Hoe is de participatiegraad bij agrariërs?
- Welke¹ agrariërs zijn lid en waarom? Welke tak, grote of kleine bedrijven, jonger of ouder?
- Welke agrariërs zijn geen lid? Waarom niet? Hoe kijken deze agrariërs tegen de ANV aan?
- Heeft uw ANV ook burgers als leden? Ook in het bestuur? Wat voor burgers zijn dat? Hoe kijkt u tegen hun bijdrage aan?
- Wat biedt de ANV aan u? Wat vraagt de ANV van u? Wat vindt u daarvan?
- Hoe actief vindt u de leden de ANV? Verschillen ze daarin onderling? Welke agrariërs zijn actief, welke niet? Wat zit daar achter denkt u?
- Betreft de ANV de leden actief bij haar activiteiten? Hoe?

De agrariër, de ANV en activiteiten voor Natuurbeheer in SAN kader

- Wat heeft de ANV voor u gedaan in het aanvraagtraject voor de SAN? Denk aan advies, coördinatie van aanvragen en controle of 'Juiste pakket op de juiste plaats'. Of specifieker, bijvoorbeeld gericht op ecologisch zinvolle aanvragen (dat zijn aanvragen waarbij de kans groot is dat de gewenste natuur zich kan ontwikkelen).
- Controleert de ANV het natuurbeheer op uw bedrijf? Hoe doet ze dat? Heeft dit een effect op uw beheer? Wat is uw mening over deze controles?
- Hoe gaat u om met de voorschriften uit programma beheer? Doet u meer of juist minder dan nodig volgens de regels van Programma Beheer? Waarom? Wat is volgens u het effect op uw beheer?

---

¹ Zie noot op bladzijde 48.

De agrariër, en zijn eigen natuurgerelateerde activiteiten (denk aan natuureducatie, cursussen, projecten rond recreatie/toerisme, streek-eigen producten, ...)

- Bent u zelf actief in of voor de ANV, naast uw normale natuurbeheeractiviteiten? Zo ja, wat zijn uw activiteiten?
- Idem maar buiten de ANV om?
- Doet u deze op eigen initiatief, of op verzoek van de ANV?
- Wie is de initiatiefnemer? Hoe is het tot stand gekomen, wat waren de drijfveren? Hoe lang loopt het al/nog?
- Doelgroep: leden, niet leden, burgers, scholieren, toeristen, ...
- Inbreng van andere leden van de ANV?
- Samenwerking met derden, zoals andere agrariërs, burgers, Staatsbosbeheer, NME organisatie?
- Financiering?
- Resultaten of effecten project? Welke resultaten, waar wordt dat door veroorzaakt? Waarom slaagt het wel of niet? Ook op effecten op natuur?
- Zijn er activiteiten of projecten van anderen dan de ANV rond natuurbeheer op uw bedrijf? Zo nee waarom niet? Zo ja, welke activiteiten?

Wat zou minister Veerman of het ministerie nog moeten of kunnen doen om Agrarisch Natuurbeheer te stimuleren buiten de SAN om? Welke soort regelgeving zou dit kunnen zijn (zoals meer inspelen op eigen verantwoordelijkheid en professionaliteit van agrariërs)?

c. Agrariër geen lid van de ANV

Motivatie en doel van uw agrarisch natuurbeheer

- Waarom bent u aan natuurbeheer gaan doen? (Goed inpasbaar qua landgebruik, intensiteit, arbeidssituatie, extra inkomen, versterkt ons product naar de consument, verbetert ons imago naar de maatschappij, onder invloed van collega's, op advies van voorlichter, of medewerker ANV?)
- Hoe bent u met natuurbeheer in aanraking gekomen
- Hoe ziet u de toekomst van het natuurbeheer op uw bedrijf?

De agrariër en zijn beeld van de ANV en haar leden

- Waarom bent geen lid van de ANV in uw gebied?
- Waarom is de ANV opgericht, wat is volgens u het doel van de ANV (Programma Beheer, agrarisch belang vertegenwoordigen, ...)?
- Hoe kijkt u tegen de ANV aan?
- Hoe is de participatiegraad bij agrariërs?

- Welke¹ agrariërs zijn lid en waarom zijn ze lid? welke tak, grote of kleine bedrijven, jonger of ouder).
- Welke agrariërs zijn geen lid? Waarom niet? Hoe kijken deze agrariërs tegen de ANV aan?
- Hoe actief vindt u de leden in de ANV? Verschillen ze daarin onderling? Welke agrariërs actief, welke niet?
- Voor zover u weet, betreft de ANV de leden bij haar activiteiten? Zo ja hoe?
- Beschouwt u de ANV als een belangrijke partner in de regio? Illustratie?

De agrariër en zijn activiteiten voor Natuurbeheer in SAN kader

- Heeft u voor de SAN aanvraagtraject iemand ingeschakeld of zelf gedaan?
- Werkt u bij het Natuurbeheer samen met anderen? Met wie? (agrariërs, vrijwilligers, waterschap,...)
- Wordt het natuurbeheer op uw bedrijf gecontroleerd? Zo ja door wie en hoe? Heeft dit een effect op uw beheer? Wat is uw mening over deze controles?
- Hoe gaat u om met de voorschriften uit Programma Beheer? Doet u meer of juist minder dan nodig volgens de regels van Programma Beheer? Waarom? Wat is volgens u het effect op uw beheer?

De agrariër, en zijn eigen natuurgerelateerde activiteiten (denk aan natuureducatie, cursussen, projecten rond recreatie/toerisme, streekeigen producten, ...)

- Houdt u zich, naast uw natuurbeheer, bezig met gerelateerde activiteiten? Zo ja, wat zijn uw activiteiten?
- Doet u deze op eigen initiatief, of op verzoek van de ANV?
- Wie is de initiatiefnemer? Hoe is het tot stand gekomen, wat waren de drijfveren? Hoe lang loopt het al/nog?
- Doelgroep: leden, niet leden, burgers, scholieren, toeristen, ...
- Inbreng van andere leden van de ANV?
- Samenwerking met derden, zoals andere agrariërs, burgers, Staatsbosbeheer, NME organisatie?
- Financiering?
- Resultaten of effecten project? Welke resultaten, waar wordt dat door veroorzaakt? Waarom slaagt het wel of niet? Ook op effecten op natuur?

---

¹ Zie noot op bladzijde 48.

- Zijn er activiteiten of projecten van anderen rond natuurbeheer op uw bedrijf? Zo nee waarom niet? Zo ja, welke activiteiten?

Wat zou minister Veerman of het ministerie nog moeten of kunnen doen om Agrarisch Natuurbeheer te stimuleren buiten de SAN om? Welke soort regelgeving zou dit kunnen zijn (zoals meer inspelen op eigen verantwoordelijkheid en professionaliteit van agrariërs)?

Bijlage 2. Overzicht respondenten

ANV	Respondent	Functie
Stad en Ommeland	Dhr. B. Terpstra Dhr. H. Krasenberg	Voorzitter Melkveehouder, lid
Wierde en Dijk	Dhr. H. Westers	Oud-voorzitter
't Onderholt	Dhr. G. de Ruiter	Coördinator
Rietgors	Dhr. J. Dam	Coördinator
Wald en Finne	Dhr. Van Eijden Dhr. Boersma	Voorzitter Melkveehouder, lid
Den Haneker	Dhr. Zevenbergen Dhr. Brouwer Dhr. Benschop	Parttime medewerker natuur- beheer Melkveehouder, lid Melkveehouder, niet lid
Bloeiend West Zeeuws Vlaanderen	Dhr. C. Almekinders Mevr. G. Krogt (anoniem)	Voorzitter Rozenkweker, lid Akkerbouwer, niet lid
De Amstel	Dhr. Kuiper	Medewerker
Mergellandcorporatie	Dhr. J. Brands Dhr. R. Keulen Dhr. G. Huynen	Voorzitter Deelnemer Deelnemer